

ՀՏԴ՝ 7.072.2

DOI: 10.52971/18294316-2021.3-288

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԸ XX ԴԱՐԻ
ՍԿԶԲԻՆ. ՆԿԱՐՉԱԿԱՆ ՍՏՈՒԴԻԱՅԻ (ԴՊՐՈՑԻ) ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ
100-ԱՄՅԱԿԻՆ ԸՆԴԱՌԱՋ

Արաքս Մարգարյան

Հայաստանի գեղարվեստի պետական ակադեմիայի Գյումրու մասնաճյուղ
Շիրակի պետական համալսարան

Բանալի բառեր՝ *Ալեքսանդրապոլ, նկարչական ստուդիա, առաջին ցուցահանդես, նկարիչների առաջին միություն, Գևորգ Բրուտյան, Եղիսաբեթ Պատկանյան, նկարչական դպրոց, Ենոք Նազարյան, Ստեփան Այթունյանը, 100-ամյա տարեդարձ:*

Հաղորդումը նվիրված է Ալեքսանդրապոլի գեղարվեստական կյանքի առանձնահատկություններին, որոնք, զրական, թատերական և երաժշտական կյանքի աշխուժացմանը զուգընթաց, նկատվում են XX դարի սկզբին: Քաղաքը դարձավ գեղարվեստական կյանքի կենտրոններից մեկն իր տեղաբնակ արվեստագետներով, արվեստասեր հասարակայնությամբ: Կարելի է ասել, որ հենց այստեղ են հիմնվել գեղարվեստական կյանքի համար կարևորագույն կառույցները. 1913թ-ին քաղաքում բացվում է առաջին նկարչական ցուցահանդեսը, ինչն այդ տարիներին մեծ համարձակություն էր պահանջում: 1916թ Ալեքսանդրապոլում ձևավորվում է նկարիչների առաջին միությունը:

1921թ. հիմնվում է առաջին նկարչական ստուդիան Անդրկովկասում, որը հետագայում վերածվելու է Մերկուրովի անվան նկարչական դպրոցի: Հեղինակը սեղմ, բայց բնութագրող տողերով ներկայացնում է նրա մի շարք երախտավորներին, բացահայտում նրանց դերը 100-ամյա գեղարվեստի դպրոցի կենսագրության մեջ:

Նախաբան. Քաղաքի, մասնավորապես նկարչական ավանդույթների ձևավորման գործում մեծ խթան են հանդիսացել այստեղ ստեղծված կրթական հաստատությունները, մասնավորապես՝ դեռ նրա ալեքսանդրապոլյան շրջանում **նկարչական ստուդիայի** հիման վրա ստեղծված քաղաքի առաջին նկարչական դպրոցի բացումը. ըստ որոշ կարծիքների՝ այն առաջինն էր Խորհրդային Հայաստանում, Անդրկովկասում և նույնիսկ Խորհրդային Միությունում: 1921թ. բացված այս դպրոցի առաջին տնօրենն էր Եղիսաբեթ Պատկանյանը (1921-1923), իսկ հիմնադիրներն էին նկարիչներ Յուլիա Վերբեժցկայան, Աշոտ Սաֆարյանը, Գևորգ Բրուստյանը, Ենովք Նազարյանը, Ստեփան Ալթունյանը:

Ստուդիայում սովորող աշակերտների առաջին խումբը բաղկացած էր 13 հոգուց: 1936 թվականին այն դարձել է քառամյա նկարչական դպրոց, որը 1947 թվականից սկսել է կրել այդ շրջանում Խորհրդային Միությունում մեծ համբավի արժանացած տեղացի քանդակագործ Ս. Մերկուրովի անունը: Ինչպես կարելի է ենթադրել տեղի նկարիչների կենսագրական տվյալներից, այստեղ են իրենց նախնական կրթությունն ստացել հետագայում հանրահայտ դարձած տեղի արվեստագետների մեծամասնությունը: Իր պատանեկան տարիների մասին հուշեր պատմելիս դպրոցի նախկին տնօրեն, գեղանկարիչ Սամվել Գալստյանը¹ պատմել է ոչ միայն դպրոցի՝ այդ ժամանակվա համբավի, այլ նաև հարուստ արխիվի ու գույքի մասին. «Մերկուրովի անվան նկարչական դպրոցը, որը շուտով կլինի 100 տարեկան, երկրաշարժից առաջ շատ հարուստ էր իր գրադարանով, օժանդակ նյութերով: Լուսանկարներ կային, որտեղ երևում է, թե ինչպես Լենինգրադի գեղարվեստի ակադեմիան, մեր դպրոցին՝ իբրև Խորհրդային Միությունում բացված առաջին նկարչական դպրոցի, քանդակներ էր ուղարկում. հին լուսանկարներում մեր դասատուները, որ երիտասարդ աղջիկներ էին այն ժամանակ, այդ փաթեթներն են բացում, արձանները հանում»²:

Նորաբաց ստուդիան 1921թ-ից գործել էր Ալեքսանդրապոլի Սուրբ Նշան եկեղեցու հարևանությամբ գտնվող Սահականուշյան օրիորդաց դպրոցի շենքի առաջին հարկի երկու սենյակներում, հետո տեղափոխվել է «Դալտոպլանի» շենք, 1928թ-ից տեղափոխվել է քաղաքի մեծահարուստ Դրամփյանի աղջկա համար նախատեսված հայտնի «օժիտի շենքը», որը մի ժամանակ Ալեքսպոլի քաղաքապետարանն էր, 1940-ականներին տեղակայվել է Օլգինյան գիմնազիայի մի մասում (ներկայումս՝ Պուշկինի անվան թիվ 6 դպրոց): 1970-ից գործել է Մ. Նալբանդյանի անվան մանկավարժական ինստիտուտի շենքում (ներկայիս Գյումրու տեխնոլոգիական կենտրոնը): 1980-ական թվականներին 250 աշակերտների հետ վերադառնում է «օժիտի շենք», որտեղ գործում էր մինչև 1988թ. երկրաշարժը: Երկրաշարժից հետո այս 30-սենյականոց շենքում բնակություն էին հաստատել անտուն մնացած ընտանիքներ, և դպրոցը հայտնվել էր քաղաքային այգու տարածքում, որտեղ մոտ 25 տարի գործել է տնակային պայմաններում: Ցավալի է, բայց հետերկրաշարժյան տարիներին կորել, ոչնչացել են դպրոցի մեծ արխիվն ու գրադար-

¹ Գալստյան Ս., Գյումրի. Ս. Մերկուրովի անվան նկարչական դպրոցի նախկին տնօրենի հուշերից, Գյումրի, 2019:

² Նույնը:

րանը: 2015-ից դպրոցի համար տրամադրվել է Չերազի փողոցի վրա գտնվող առանձնատունը (նախկինում՝ Հովհաննես Թումանյանի անվան մանկական գրադարան), որտեղ և մինչ օրս այն տեղակայված է:

Բարդ ողիսականը չի խանգարել ստուդիայում (դպրոցում) որակյալ գեղարվեստական կրթության մատուցման գործին: Տարբեր տարիներին ստուդիայի սաներն են եղել հայտնի նկարիչներ Խաչատուր Եսայանը, Մարիամ և Երանուհի Ասլամազյան քույրերը, Կարո Տիրատուրյանը, Շանթ Մարգարյանը, Հակոբ Անանիկյանը, Հրաչյա Ռուխկյանը, Խաչատուր Վարդպարոնյանը, Սուրեն Ստեփանյանը, Հակոբ Անանիկյանը և այլք: Նրանցից շատերը տարբեր ժամանակներում դարձել են նույն դպրոցի ուսուցիչներ և երբեմն էլ տնօրեններ³: Գյումրեցի գրեթե բոլոր արվեստագետների մասնագիտական կենսագրությունը սկսվում է այս դպրոցից, և նրանք մեծ հիացմունքով են խոսում դպրոցի երբեմնի համբավի, իրենց դասավանդած ուսուցիչների մասին, որոնք հետագայում առանցքային դեմքեր են դարձել ոչ միայն տեղի նկարչական դպրոցում, այլ նաև մեծ համբավ են ձեռք բերել Խորհրդային Հայաստանում և նրա սահմաններից դուրս: Խորհրդային տարիներին այն պրոֆեսիոնալ ակադեմիական դպրոց էր, որտեղ ամեն ցանկացող չէ, որ կարող էր ընդունվել, իսկ շրջանավարտները բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների համար արդեն իսկ պատրաստ կադրեր էին: Ուշագրավ է, որ այս դպրոցը քաղաքում իր գոյությամբ ձևավորում էր արվեստի մի յուրօրինակ մթնոլորտ:

Դարասկզբին Ալեքսանդրապոլում ապրած ու ստեղծագործած արհեստավարժ նկարիչները մեծ թիվ չէին կազմում, սակայն ներկայացնում էին որակյալ մի հատված: Կերպարվեստի ոլորտում կյանքի են կոչվում գեղանկարչական ու գրաֆիկական տարբեր ժանրերի՝ կենցաղային, դիմանկար, բնանկար առանձին ստեղծագործություններ: 1913թ-ին քաղաքում բացվում է առաջին նկարչական ցուցահանդեսը, ինչն այդ տարիներին մեծ համարձակություն էր պահանջում, որի հիմնադիրն էր Գևորգ Բրուսյանը, որ իր նման երկու նվիրյալների՝ հավանաբար Վերբժիցկայայի ու Մուլլայի հետ գրաֆիկական ու գեղանկարչական գործերով ներկայացել է ալեքսանդրապոլցիների դատին: Ցուցահանդեսը գոհունակությամբ է ընդունվել արվեստասեր հասարակության կողմից: 1916թ. Ալեքսանդրապոլում ձևավորում է նկարիչների առաջին միությունը:

Այստեղ ապրել ու ստեղծագործել են Ենթ Նազարյանը, Գևորգ Բրուսյանը, Օհան Բաղդասարյանը: Հատկանշական է, որ այս տարիներին Ալեքսանդրապոլում ստեղ-

³ Նկարչական ստուդիայի/ դպրոցի տարբեր տարիների տնօրենները՝ Եղիսաբեթ Պատկանյան (1921-1923), Գևորգ Բրուսյան (1923-1930), Աշոտ Սաֆարյան (1931-1932), Ստեփան Ալթունյան (1932-1935), Յուլյա Վերբժիցկայա (1935-1936), Անդրանիկ Մարկոսյան (1936-1937), Մամիկոն Փանոսյան (1937-1945), Շանթ Մարգարյան (1945-1953), Հարություն Սահակյան (1953-1954), Շանթ Մարգարյան (1954-1979), Սերգեյ Միրզոյան (1979-1987), Սամվել Լաճիկյան (1987-1995), Հովհաննես Գասպարյան/ Ծիրբ/(1995-2009), Վազգեն Ստեփանյան (2009-2010), Սամվել Գալստյան (2010 -2016), Ժակլին Մարգարյան(2016-ից մինչ օրս):

ծագործել ու նկարչական ստուդիայում դասավանդել են ռուս սպանների կանայք՝ Յուլիա Վերբոժիցկայան, Մոլևան, Եղիսաբեթ Պատկանյանը:

Դիմանկարային արվեստի ամենափայլուն վարպետներից մեկը պոլսահայ **Ենոք Նազարյանն** (1868-1928) էր՝ իր ողջ ստեղծագործական կյանքը Ալեքսանդրապոլին ու նրա բնակիչներին նվիրած մի արվեստագետ: Նրա կավճանկար «Հ. Հեքիմյանի», «Մ. Հեքիմյանի», «Կարապետ Կուզիկյանի» դիմանկարները լուրջ ներդրում են այս ժանրում: 1915-20-ականների ծանր իրադարձությունների տարիներին Ե.Նազարյանը կարճ ժամանակով լքում է Ալեքսանդրապոլը, սակայն հետագայում վերադառնում է և իր ակտիվ մասնակցությունն է բերում քաղաքի գեղանկարչական կյանքի զարգացմանը:

Ե. Նազարյանի ժամանակակիցն էր տեղացի նկարիչ-ազգագրագետ **Արշակ Բրուտյանը** (1866-1936): Նրան են վերագրվում Յոթվերք եկեղեցու որմնանկարները, Ալ. Մխիթարյանցի, տեր Խորեն քահանա Աբգարյանի դիմանկարները, որոնք վկայում են նկարչի մասնագիտական պատրաստվածության մասին: 1912թ. նկարչական ասպարեզ է իջնում նաև նրա որդին՝ **Գևորգ Բրուտյանը** (1888-1952), որի անվան հետ էին կապվելու Ալեքսանդրապոլի գեղարվեստական կյանքում տեղի ունեցած գրեթե բոլոր դրական տեղաշարժերը: Ընդհանուր կրթությունը նա ստացել էր Ալեքսանդրապոլում, իսկ մասնագիտականը՝ Թիֆլիսում՝ Օսկար Շմերլինգի նկարչական դպրոցում: 1910թ-ից նա արդեն Ալեքսանդրապոլում էր և իր նման նվիրյալների հետ ձեռնամուխ է լինում քաղաքի մշակութային կյանքի վերափոխմանը: Նրա նախաձեռնությամբ 1913թ. կազմակերպված ցուցահանդեսին ներկայացվել էին հետևյալ աշխատանքները՝ «Հիվանդ ընկերոջ մոտ», «Հուղարկավորություն», «Ճակատագրական հարսնացուն»: Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատումից անմիջապես հետո Բրուտյանն սկսում է ակտիվորեն մասնակցել քաղաքական-մշակութային կյանքին: 1916-1919թթ. Ալեքսանդրապոլում հրատարակվող «*Наши дни*» լրագրում և «*Набат*» շաբաթաթերթում Գ. Բրուտյանը հանդես է եկել կենցաղային նկարներով ու ծաղրանկարներով՝ «ուղղված սոցիալական անհավասարության, սնոտիապաշտության, բուրժուական բարքերի և նման երևույթների դեմ»: Երբ 1921թ. Ալեքսանդրապոլում բացվում է առաջին նկարչական ստուդիան, Բրուտյանը աշխատանքի է անցնում նախ՝ իբրև դասատու, ապա տնօրեն՝ դպրոցը ղեկավարելով մինչև 1930թ.:

Գ.Բրուտյանի հետագա գործունեությունը համընկնում է խորհրդային շրջանին, որին կանդրադառնանք մեր ուսումնասիրության հաջորդ գլխում:

Օհան (Հովհաննես) Բաղդասարյանը (1869-1948) թեև ծնվել էր Ալեքսանդրապոլում ու այստեղ անցկացրել ստեղծագործական ողջ կյանքը, միայն ուշ տարիքում է սկսել ցուցադրվել: Նրա «Արարատը Տաճկաստանի Գարապուլաք գյուղից» (1909) յուղաներկ էտյուդը թյուրիմացաբար ներկայացվել է սփյուռքահայ նկարիչների ցուցահանդեսում⁴:

Ալեքսանդրապոլի գեղարվեստական կյանքում նկատելի ներդրում է ունեցել ծնունդով ջավախեցի **Ստեփան Այթունյանը** (1893-1961), որը. 1918թ. ավարտելով Կիևի գեղարվեստի ուսումնարանը, 1919թ. բնակություն է հաստատում Ալեքսանդրապոլում,

⁴ **Աղասյան Ա.** Հայ կերպարվեստի զարգացման ուղիները XIX-XX դարերում, Երևան 2009, էջ 260:

որտեղ 1919-31թթ. նկարչություն է դասավանդել քաղաքի դպրոցներում, նկարչական ստուդիայում (դպրոցում): Նրա մոտ են նկարչության իրենց առաջին դասերը ստացել խորհրդահայ, այդ թվում՝ Արևմտյան Հայաստանում ծնված, 1915 թվի կոտորածներից մազապուրծ Ալեքսյուլի ամերիկյան որբանոցում ապաստան գտած ապագա արվեստագետներից շատերը՝ Կ. Մինասյանը, Խ. Եսայանը, Ա. Չիլինգարյանը, Կ. Տիրատուրյանը, Հ. Ավետիսյանը, Կ. Միմոնյանը, Հ. Ռուխկյանը, Հ. Անանիկյանը և ուրիշներ⁵:

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЖИЗНЬ АЛЕКСАНДРОПОЛЯ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА: К СТОЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ ОСНОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СТУДИИ

Маркарян А. В.

Ключевые слова: *Александрополь, художественная студия, первая выставка, первый союз художников, Геворг Брутян, Елизавет Паткянян, художественная школа, Енок Назарян, Степан Алтунян, 100-летний юбилей.*

В работе представлены особенности художественной жизни Александрополя в начале XX века, которая развивается параллельно с театральной, музыкальной, литературной жизнью. Город со своими художниками, скульпторами, любителями искусства становится средоточием художественной жизни. Можно сказать, что именно здесь были основаны важнейшие для художественной жизни институции. В 1913-ом в городе открылась первая художественная выставка, что было достаточно смело для тех лет. В 1916 г. в Александрополе был основан первый Союз Художников. В 1921 г. была основана первая художественная студия в Закавказье, которая в последствии была переименована в художественную школу имени Меркурова.

THE ARTISTIC LIFE OF ALEXANDROPOL AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY: TO THE 100TH ANNIVERSARY OF THE FOUNDATION OF THE ART STUDIO (SCHOOL)

Markaryan A. V.

Key words: *Alexandropol, art studio, first exhibition, first Union of Artists, Gevorg Brutyan, Elizaveta Patkanyan, art school, Enok Nazaryan, Stepan Altunyan, 100-year anniversary.*

The article presents the features of the artistic life of Alexandropol, which are observed in parallel with the revival of literary, theatrical and musical life at the beginning of the XX century. The city has become a center of artistic life with local artists, art lovers. We can say that it was here that the most important structures for artistic life were founded: in 1913, the first art exhibition opened in the city, which in those years required great courage. The first Union of Artists was formed in Alexandropol in 1916. In 1921, the first art studio in Transcaucasia was founded, which later turned into the Merkurov Art School.

⁵ Նույն տեղում, էջ 260:

Գ ր ա կ ա ն ո թ յ ո ն

1. Աղապյան Ա. Հայ կերպարվեստի զարգացման ուղիները XIX-XX դարերում, Երևան, 2009:
2. Александров Н. Закавказье. Армяне. М. -1901.
3. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т.16.
4. Гукасян А. Гюмри." Тигран Мец". -2009.
5. Художественная школа им. С.Д. Меркурова. Ленинакан. -1981.

Ընդունվել է՝ 26. 08. 2021

Գրախոսվել է՝ 22.10. 2021

Հանձնվել է տպ.՝ 15. 11. 2021

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Արաքսյա ՄԱՐԳԱՐԳՅԱՆ՝ արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ,
Հայաստանի գեղարվեստի պետական ակադեմիայի Գյումրու մասնաճյուղի
կերպարվեստի տեսության ամբիոնի վարիչ, ՇՊՀ գեղարվեստի ամբիոնի
դասախոս, Էլ. հասցե՝ araxmargaryan@gmail.com